

!!!Les 8 hores!!! en el Centenari de la Vaga de la Canadenca, per Soledad Bengoechea

Soledad Bengoechea, historiadora, membre del Grup de Recerca "Treball, Institucions i Gènere" de la UB.

A primers de febrer d'aquest 2019 se celebra l'inici del centenari de la vaga de la Canadenca, una de les fites més rellevants del moviment obrer català. El conflicte va començar als tallers barcelonins de l'empresa hidroelèctrica **Riegos y Fuerzas del Ebro, SA**, filial de la **Barcelona Traction, Light and Power**, coneguda popularment com **la Canadenca**. La vaga adquirí una gran dimensió social i culminà amb la consecució de la gran reivindicació de la classe obrera: les vuit hores de jornada laboral. Espanya va ser **el primer país d'Europa a assolir aquesta fita.**

En aquest escrit parlaré principalment de la complicitat que durant aquelles setmanes es va donar entre els patrons, enrolats majoritàriament en la Federació Patronal de Barcelona, i els militars, liderats pel capità general de Catalunya, Joaquín Milans de Bosch, avi del Milans de Bosch que va treure els tancs als carrers de València el 23F. I de com i per què es va arribar a consolidar aquest tàndem perfecte. Per als militars, el sindicat patronal representava l'aval financer i social que necessitaven; per als patrons, Milans significava la sortida de les armes. Aquest conflicte s'insereix dins el període caracteritzat pel fenomen anomenat *pistolerisme barceloní*.

1919: Causalitat i rèplica: la vaga de La Canadenca i la Federació Patronal de Barcelona. El paper de Milans del Bosch

Durant el setembre de 1918, a les obres del pantà de Camarasa, a la província de Lleida, els anarcosindicalistes galvanitzaren i aconseguiren fer esclatar una sèrie de conflictes. Els propietaris del pantà de Camarasa, de capital britànic i canadenc, eren els mateixos que els de la companyia Riegos y Fuerzas del Ebro, establerta a la ciutat comtal i coneguda com La Canadenca, que subministrava l'electricitat a Barcelona. En solidaritat amb els seus companys de Lleida, el 8 de febrer s'iniciava la vaga a La Canadenca de Barcelona. A poc a poc, el conflicte s'anà generalitzant als rams del gas, d'electricitat i d'altres tipus d'indústries. Les reivindicacions eren les tradicionals: augment salarial, jornada de vuit hores, readmissió dels acomiadats i llibertat per als detinguts. Però, a més d'aquestes peticions, entre alguns grups cenetistes més radicals restava subjacent l'esperança que aquest no fos un conflicte més. Excitats pels conats revolucionaris que es prodigaven en el panorama europeu, aquella vaga fou l'excusa per a llançar una ofensiva en tota regla contra l'estat de coses regnants. I així va ser percebuda per les classes dominants; llavors Barcelona va començar a viure uns moments de veritable angoixa. Caminar pels carrers de la ciutat si es tenia aspecte d'obrer era tota una odissea, i comportava exposar-se a aixecar els braços contínuament a causa del gran nombre d'escorcolls. En caure la nit del dia 20, Barcelona estava totalment a les fosques i el silenci era tan dens que quasi era tangible. Aleshores, a petició dels directius de La Canadenca, l'Estat es feu càrrec de la companyia. El 21 de febrer les tropes ocuparen les plantes elèctriques i tornaren a il·luminar Barcelona. Quan s'amenaçà els obrers amb l'acomiadament si es negaven a tornar a la feina, el Sindicat d'Arts Gràfiques cenetista va imposar una "censura roja" a tots els diaris barcelonins; durant set dies la premsa barcelonina emmudí, i la resistència a reincorporar-se al treball va ser massiva. Llavors començaren les detencions.

Fonts documents lligades al comte de Romanones, llavors cap de govern, narren que en alguns ambients es creà el sentiment que durant la vaga s'havien arribat a formar comitès d'obrers i soldats, i corrien rumors que en alguns moments les tropes es van negar a seguir les ordres dels seus superiors.

Tot això permet entendre com, parellament a l'esclat dels conflictes en el sector de les indústries d'energia, es produí un fet que tindria una importància crucial per a la vida de la ciutat: aquella

Federación Patronal de los Ramos de la Construcción, que havia anat funcionant durant els anys anteriors, es legalitzava ara de nou, i prenia el nom de Federación Patronal de Barcelona. Tradicionalment liderada pels industrials de la construcció, reformava una vegada més els seus estatuts i s'assignava un nou reglament. Davant d'una ciutat en perill de paralització total, la unió patronal en una organització de resistència -estructurada tal com la CNT s'havia estructurat durant el passat Congrés de Sants-, es percebia com un element decisiu per a tractar de controlar els obrers.

Milans: entre el govern i la patronal

Des que els conflictes es propagaren a Barcelona, el capità general de Catalunya, Joaquín Milans del Bosch, sol·licità una vegada i una altra vegada autorització per establir l'estat de guerra. Les constants negatives del cap de govern, el comte de Romanones, a complir tal petició confirmaren el militar en el seu particular convenciment de la diferència existent entre la vida política oficial i la realitat social barcelonina. El cas és que des d'algunes posicions governamentals es temia que els esdeveniments catalans s'encomanessin a altres zones de l'Estat, ja en aquests moments molt exaltades. Per tant, no es podia abandonar la ciutat comtal en mans de Milans, atès que el militar ja havia deixat ben clar quin era el seu tarannà quan va ser a Melilla i a les Filipines. Però, parellament, també des del govern es temia una insubordinació de la guarnició barcelonesa, que tenia els ànims summament inflamats, i, àdhuc, la insubordinació del mateix Milans. Desconcert i temorós davant tantes pressions, Romanones no es va oposar a la decisió de Milans de militaritzar tots els treballadors de La Canadenca, i el dia 12 de març concedí al militar l'autorització per l'establiment de l'estat de guerra.

Immediatament, aquesta última notícia causà tensions entre el poder civil local i el militar. L'endemà va dimitir el governador civil i el cap de policia. Davant d'una situació més i més crispada, Romanones i el mateix ministre de la Guerra col·locaren al davant de governació l'enginyer industrial Carles E. Montañés i, com a cap de policia, a Gerardo Doval, més liberal que l'anterior; ambdós prenién possessió de les seves funcions amb l'ànim d'iniciar negociacions amb els anarcosindicalistes. Tot seguit, des del govern s'envià a Barcelona al subsecretari de la Presidència del Govern, José Morote, amb unes contundents consignes temperar l'actuació de Milans i posar en contacte les parts interessades. Morote aconseguí concertar converses dels gerents d'empreses afectades per la vaga amb el comitè de vaga. El dia 17 se signava un acord: els treballadors empresonats serien posats en llibertat, excepte els pendents de judici; els vaguistes quedarien admesos sense sancions; es garantia l'elevació salarial; es concedia per fi la jornada de vuit hores i es pagaria els vaguistes el temps que haguessin estat de vaga. Segons aquest acord, la victòria dels sindicats era completa.

Tres dies després, en un míting històric celebrat a la plaça de braus de Las Arenas, el líder sindical Salvador Seguí (el Noi del Sucre) aconseguí que els obrers allí reunits – entorn de vint-i-cinc mil acceptessin donar per finalitzada la vaga; semblava, doncs, que la normalitat tornava a Barcelona. Tanmateix, l'acord assolit per Morote no arribà a complir-se. Milans, que tenia el suport incondicional d'una bona part de la patronal, no estava disposat a cedir tan fàcilment, i utilitzà la tàctica de no alliberar els detinguts. De fet, el militar havia vist en aquest conflicte l'oportunitat de posar en pràctica allò que des de feia temps l'obsessionava: posar en pràctica mesures repressives de tal índole que la seva duresa arribaria a provocar una vaga general revolucionària. Esperava ansiós aquesta ocasió de tenir una tal màniga ampla que li fos possible desarticular totalment l'anarcosindicalisme. Milans es negà a alliberar als 79 vaguistes empresonats. Els sindicats van respondre amb la tornada a la vaga general, aquest cop estesa a tota Catalunya, i que va tornar a paraitzar tot el país. Milans decretà, de nou, l'estat de guerra. Un alarmat Romanones atorgà al militar una total llibertat d'acció.

Durant el primer mati del conflicte es van succeir les reunions a Barcelona, tant en els despatxos de Governació Civil com en els de Capitania. Al vespre, totes les autoritats civils, religioses, militars, els

representants de les corporacions econòmiques, de partits polítics (excepte els socialistes i republicans) i exministres es posaren sota les ordres del poder castrense. Milans es va fer lamo de la situació: ordenà que Barcelona fos ocupada militarment passa a dividir-la per sectors, que restaren sota el comandament d'uns quants generals i coronels. A partir d'ara, els soldats circularien pels carrers escorcollant els vianants, i els canons i els efectius de la Creu Roja ocuparien una bona part de la plaça de Catalunya, on la tropa muntà una mena de campament. L'endemà, arribaren a Barcelona unes quantes unitats de cavalleria que passaren a ser distribuïdes per la ciutat i els pobles limítrofs. I el torpedines *Osado* i el cuirassat *España* feien la seva entrada en el port. La burgesia, agraïda, entregava donatius a l'exèrcit.

Finalment, el 3 d'abril de 1919 **el govern central va aprovar l'establiment de la jornada màxima de vuit hores** (una llarga reivindicació obrera). Alhora, **el governador civil de Barcelona, el cap de policia Doval i el mateix comte de Romanones** van presentar la dimissió. Al llarg de la primera setmana d'abril es va normalitzar tota la situació i els obrers van tornar als seus llocs de feina, amb la primera (i única?) gran victòria obrera de la història de Catalunya sota el braç.

Patronal i policies paral-leles: el paper de Bravo Portillo

Quan s'ha escrit la història o s'han explicat relats de la Barcelona de l'època, la qüestió dels pistolers que mataben pels carrers de la ciutat ha estat un afer obligat. Però no és fàcil poder calibrar amb adhesivitat la dimensió de les bandes de pistolers –tant de vinculació obrera com patronal-, o de policies paral-leles a l'oficial, que pul-lulaven per la Barcelona d'aquells anys vint. Sobre aquesta qüestió tan espinosa, un dels testimonis de què disposem al marge de les fonts lligades a les associacions obreres és el del cap de policia Gerardo Doval. Abans de deixar el seu càrrec, Doval aconseguí posar al corrent al cap de govern, Romanones, de la situació en què es trobava la policia barcelonesa, Segons Doval, el cap de policia, Bravo Portillo, utilitzava el càrrec que ocupava com a “tapadora” de tota una trama en la qual operaven uns quants nuclis de policies diferents, i en la qual es veien embolicades les corporacions barcelonines. Segons aquest testimoni, la mateixa Capitania hauria format el seu propi cos de policia, reclutant els seus components entre elements que s'havien dedicat a l'espionatge en favor d'Alemanya; Bravo Portillo, amic incondicional de Milans, seria el seu màxim dirigent. La veritat és que diverses fonts obreres acusaren repetidament els patrons, més concretament dues organitzacions, la Federació Patronal i el Foment del Treball Nacional, de donar suport a Milans en la seva idea d'iniciar una etapa “terrorista” des de Capitania. Aquests testimonis, exagerats o no, culpaven Milans que, amb diners de la Federació aconseguí mobilitzar un grup de confidents al servei exclusiu de Capitania i formar així el famós “fichero Lasarte”, on hi hauria recollida toda la informació relativa als obrers que convindria controlar o fer desaparèixer.

La missiva de Doval es va enviar a Romanones la vigília d'una data, 9 d'abril de 1919, que resulta ja emblemàtica. Veiem el per què:

Al centre de la ciutat mateix, tocant la plaça de Catalunya, està situada la Rambla de Canaletes número 6. És un edifici elegant, auster. L'entresòl té unes vidreres enormes que permeten entreveure part de l'interior. Fa pocs anys era un restaurant mexicà. Ara és una botiga de roba que comunica amb la que està abaix, al carrer. El 1919 aquell era el lloc on la Federació Patronal tenia la seu, i on conspirava. A la taula del despatx del president s'escriuien les cartes adreçades al primer ministre i àdhuc al rei. En el gran saló principal, de sostres alts, un bon dia el secretari de l'organització, José Pallejà, amb un got de vi a la mà, va dir som-hi! tirem endavant la proposta. I va escriure a Romanones. Llavors es va posar en marxa la formació d'una banda de pistolers al servei de la patronal. Ho explicita un document dipositat a l'arxiu de la Real Academia de la Historia, a Madrid. Pallejà pregava a Romanones que no movès a Bravo Portillo del càrrec de cap de policia. La justificació: perquè en nom de la “casi totalidad” dels patrons barcelonins, la Federació Patronal havia elegit Bravo com a organitzador d'una policia paral-lela, que actuaria al servei de la patronal. Sembla un fet insòlit que una Federació patronal fes públic el seu desig de constituir un cos de policia, sobretot quan d'interlocutor era el govern. El document col·locava

l'organització al marge de la llei, ja que només l'estat té el monopoli de la violència. Però res no acovardia una patronal que tenia el suport de la primeta autoritat militar de Catalunya. La missiva patentitza fidelment allò que fonts obreres varen repetir una i altra vegada; la vinculació de la Federació Patronal amb bandes armades.

Veiem ara qui hi havia en aquells moments darrere la Federació Patronal: Sabem que la lideraven patrons de la construcció, alguns d'ells de la importància d'un Miró y Trepal, en representació de la no menys rellevant Asociación de Contratistas de Obras Públicas de Cataluña, i que també l'engrossien patrons de la fusta, els carreters, els cotxers, els industrials del ferro, els naviliers i, àdhuc, els empresaris d'entitats productores d'energia. A més, per notícies emanades del Foment del Treball Nacional, també coneixem com s'havia enrolat a la Federació Patronal la mateixa federació de Fabricantes de Hilados y Tejidos de Catalunya. Doncs bé, els directius d'aquesta organització eren empresaris tèxtils que ocupaven càrrecs rellevants al Foment del Treball. Altrament, per conducte de la Cámara Industrial, se sap que "poco a poco [en 1919] fueron sumándose a la Federación Patronal las demás fuerzas patronales organizadas en Cataluña, pues era tal la situación del trabajo en Cataluña, que la Federación Patronal podía contar con la adhesión espiritual y material de todos los patronos, incluso de aquellos que por convicción y temperamento eran enemigos de las asociaciones de resistencia ya que ello era consecuencia fatal del abandono del Poder público, que entregaba a la propia defensa a un sector social".

Al voltant de mig Barcelona feia pinya a entorn de Milans. També els sometentistes. Els homes inscrits al Sometent barceloní –organització paramilitar d'origen medieval en vigència en àmbits rurals, però formats a Barcelona el 22 de gener d'aquell mateix 1919- funcionava sota el comandament suprem del mateix Milans. De gener a març, el nombre dels seus integrants s'elevà a la xifra de 7.000 i els seus organitzadors calcularen que ràpidament podria arribar a reclutar-se 15.000 homes. Tot sembla indicar que la realitat superà aquestes esperances, ja que testimonis presencials, no solament des d'àmbits obrers, sinó també des de cercles burgesos, parlaven que "no hubo fabricante, comerciante o quien tuviera algo que conservar que dejara de serlo [del Sometent]" Un autor coetani va dibuixar amb aires impressionistes escenes d'aquells dies: "Recordo haver vist un gran, grandíssim industrial barceloní, guarnit d'un abric confortable, gorra anglesa, bufanda i sabatilles de cimolsa, cap a les dues de la matinada, portant un magnífic revòlver americà Smith & Wesson [...]" I fins i tot la Lliga Regionalista es va posar a les ordres de Capitania. El mateix Francesc Cambó assenyalava que la direcció del Sometent estava en mans d'aquesta organització política nacionalista fundada el 1901.

Quan els sometentistes catalans van rebre ordres de Capitania d'estar sobre avís desenfundaren les escopetes i varen treure els braçals vermells dels seus calaixos. S'arregleraren a banda i banda i es dedicaren a perseguir als homes vestits d'obrers que passaven pels carrers. Resultava una mica desconcertant, com era possible empaitar sense còlera un home que només posava el seu cos? O potser si estaven dominats per la còlera? De tant en tant disparaven tirs a l'aire. Només era per atemorir, però l'atmosfera després feia una forta pudor de pólvora. Ens preguntem de nou, l'Estat, no té el monopoli de la violència? Què hi feien doncs aquests homes armats al carrer? Per què no se'ls detenia? Per què la història ha posat el seu encanteri sobre aquests homes armats, la majoria burgesos? No és bo donar-li moltes voltes. Potser és millor no pensar-hi gaire.

Els Sindicats Lliures

Com s'ha vist, durant aquests primers mesos de 1919, la CNT es presentava com la principal enemiga a combatre. La seva creixent afiliació des del passat Congrés de Sants era una realitat i els seus líders tractaven d'augmentar-la àdhuc utilitzant mitjans coercitius, en un procés semblant als que emprava la patronal respecte els empresaris que no volien associar-se. Alguns obrers es negaven a acceptar els postulats de l'Únic, però ni la UGT ni els sindicats catòlics no havien prosperat a Catalunya. Aquestes

ofertes, més importants en altres punts d'Espanya, pràcticament restaven tancades en el món urbà català. Fou així com a principis de 1919 aconseguia constituir-se un nou sindicat, que naixia amb una vocació plenament contrarevolucionària, amb l'ànim de contrarestar la influència dels cenetistes entre els treballadors: el Sindicat Lliure. El testimoni de l'aparició dels Lliures en data tan primerenca (la nova organització no es donà a conèixer fins a l'octubre de 1919 en un míting celebrar a l'Ateneo Legitimista de Barcelona) s'ha pogut constatar a través d'unes cartes conservades a un arxiu de Madrid, on per indicació del comte de Romanones es van recollir informes relatius a la història de l'organització. Aquestes fonts indiquen que el Lliure aparegué com un grup molt minoritari, que no superava els dos mil afiliats. Però el més sorprenent d'aquella documentació és que atribueix el padrinatge i la tutoria de l'organització a un militar, el comandant Bartolomé de Roselló, sembla que lligat a cercles tradicionalistes. D'aquell militar sabem que el setembre d'aquell 1919 era inspector d'abastaments i que després seria delegat del Ministeri de Treball i cap del Negociado de Asuntos Sociales del Govern Civil de Barcelona. Des d'aquell lloc, Roselló exercí un important paper com a mitjancer en els conflictes socials just quan Martínez Anido era governador civil.

Els Sindicats Lliures van ser dirigits pel seu president, Ramon Sales, natural de la Fuliola. Sales procedia del Sindicat Mercantil de la CNT. L'ideòleg en fou Juan Laguía Llitas, que també en fou secretari general, a més de Josep Baró, Jordi Bru, Estanislao Rico, Domènec Farell, Feliciano Baratech i Mariano Puyuelo. Els elements dels Sindicats Lliures foren el braç executor dels atemptats contra la CNT i de l'assassinat de líders cenetistes com Salvador Seguí, així com de l'advocat Francesc Layret. En general, van tenir un suport escàs dins del món obrer, sobretot quan la CNT estava legalitzada. Per contra, quan les autoritats tancaven el sindicat confederal els Lliures creixien. No tots els obrers són revolucionaris, però sí que tots necessitaven un aixopluc on sentir-se protegits.

Reflexions sobre un conflicte emblemàtic

En els moments de pànic que van seguir a la vaga general, es produí a Barcelona una exaltació de l'element repressiu, i es van estrènyer les relacions entre els patrons catalans i l'exèrcit. Quan els poders locals –governador civil i cap de policia- no es van sotmetre als seus desitjos, els patrons es dirigiren immediatament a l'exèrcit, encarnat en la figura del capità general, van crear cossos parapolicials i ells mateixos es van enrolar a la milícia ciutadana del Sometent. Aleshores quedà en relleu la inestabilitat dels governs de la Restauració davant l'amenaça de l'exèrcit. La vaga general de 1919 va posar sobre la taula que qui realment tenia l'última paraula a l'Estat espanyol era el poder castrense per sobre del poder civil.

En la conjuntura de la vaga de La Canadenca, Capitania i la patronal es van erigir en els detentors del poder i es varen investir de suficient autoritat per a controlar les autoritats civils barceloneses i per a fer trontollar els governs de la Restauració. Durant la vaga, i després ja definitivament, Milans es convertí en el cap visible de tota una trama parapolicial ordida per alguns sectors de l'exèrcit, el Sometent, membres i exmembres de la policia, com Bravo Portillo, i per la mateixa patronal. Aleshores es varen assajar totes les mesures repressives que es posarien en marxa durant els anys següents.

Aquells conflictes posaren de manifest la capacitat de resposta organitzativa que tenia la patronal. Amb unes estructures organitzatives molt arrelades i amb un ideal més o menys subjacent d'unificar-les en una única organització patronal, els empresaris van fer un moviment de defensa, d'autoorganització -igual que el que aleshores feien els patrons de països veïns, com Itàlia, o França.

Mentre des de Capitania i la Federació es feia, de fet, política de carrer, enfrontant-se als sindicats i fustigant el govern, des de les corporacions econòmiques es potenciaven polítiques de negociació a prop del govern. Una i vegada i una altra se sol·licitava a Madrid l'establiment d'una sindicació obligatòria i única per a patrons i obrers. Ens preguntem, no era aquesta una mesura autoritària? Més endavant, no se la farà seva el feixisme? No recorda els Sindicats Verticals franquistes? La pregunta pertinent seria,

què es volia aconseguir amb aquesta proposta? La resposta és fàcil: desfer la CNT. Estava clar: es volia una altra mena de sindicats, uns sindicats diferents del confederal, no de classe. La mesura enquadriaria a tots els obrers en uns sindicats no revolucionaris. Al temps, articularia a tots els patrons. Evitaria així les seves diferències internes, de quadrar salaris, d'aixecament de locauts... A més de la Federació Patronal, aquesta proposta la demanaven les Cambres de Comerç de la Indústria i el mateix Foment del Treball Nacional. Així es pretenia organitzar, a la vegada que desmobilitzar, la classe obrera "massa acostumada a mobilitzar-se".

Referències

Soledad Bengoechea. (1994). *Organització patronal i conflictivitat social a Catalunya*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat.

Soledad Bengoechea. (1998). *El locaut de Barcelona (1919-1920)*. Barcelona: Curial.